

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

6 СОН, 3 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 3

LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 3

TOSHKENT-2023

Мундарижа

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

1. АЗИЗОВ Нигмонжон Пардаевич

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ КОНСТИТУЦИЯВИЙ-
ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ 8

2. СУФИЕВА Дилафруз Улугбековна

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ГАРАНТИИ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА НА ПРИМЕРЕ
НОРМОТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЗБЕКИСТАНА И КАЗАХСТАНА 15

3. ОЛЕЙНИК Димитри

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРИНЦИПЫ КАК КРИТЕРИИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ
АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРОЦЕССА 21

4. РАХМОНОВ Толиб

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ЮСТИЦИЯ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ 26

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

5. РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич

РАҚАМЛИ ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМ - БИЗНЕСНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МУҲИМ
ШАРТИДИР 33

6. ДЖУМАНОВ Аскар Хасанович

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ И ПУТИ РЕШЕНИЯ В НОВОМ ЗАКОНЕ ОБ ОБЩЕСТВАХ С
ОГРАНИЧЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ В УЗБЕКИСТАНЕ 41

7. ХУДАЙБЕРДИЕВА Гулнора Аманмуродовна

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛККА ОИД МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИКНИ ТИЗИМЛАШТИРИШ ВА
КОДИФИКАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ 48

8. ЮЛДАШОВ Абдумумин Абдугопирович

ШАХСГА ДОИР МАЪЛУМОТЛАР ВА МУАЛИФЛИК ҲУҚУҚИНИНГ ЎЗАРО КЕСИШМАСИ:
ҲУҚУҚИЙ НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ 54

9. TOSHKANOV Nurbek Bahriddinovich

AN'ANAVIY BILIMLAR VA ULARNING HUQUQIY IFODASI BO'YICHA VA'ZI MASALALAR.....61

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

10. РАХИМБЕРГАНОВА Бону Давлатназаровна

ВАҚТИНЧАЛИК ИШЛАРНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ:
ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ 68

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

11. ОТАХОНОВ Фозилжон Хайдарович

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ КОНСТИТУЦИЯСИ НОРМАЛАРИНИ СУДЛАР ТОМОНИДАН
ТЎҒРИДАН-ТЎҒРИ ҚЎЛЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ, ТАРТИБИ ВА АҲАМИЯТИ75

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

12. ХАКИМОВ Равшан Тулкунович

МЕЖДУНАРОДНЫЙ УГОЛОВНЫЙ СУД И ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ПРЕСТУПЛЕНИЯ АГРЕССИИ82

13. ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович

МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ
ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР ТАҲЛИЛИ..... 94

14. РАХИМОВА МУАТТАРА АБДУСАТТАРОВНА

ВОПРОСЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ УСТАВНЫХ ОРГАНОВ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ 104

15. ВАЛИЖОНОВ Далер Дилшодович

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ
(СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ)..... 114

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА.

16. КЎЧИМОВ Шухрат

ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ТИЛИ ВА ЮРИСЛИНГВИСТИКА: ХОРИЖИЙ ВА МИЛЛИЙ
ТАЖРИБА 121

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович

Тошкент давлат юридик университети
Жиноят ҳуқуқи, криминология ва коррупцияга қарши курашиш кафедраси
профессори, юридик фанлар доктори, профессор
E-mail: abror_otajonov@mail.ru

МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР ТАҲЛИЛИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ОТАЖОНОВ А.А. Меҳнат миграциясини тартибга солувчи халқаро стандартлар таҳлили // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 6 (2023), Б. 94-103.

6 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-6-13>

АННОТАЦИЯ

Мақолада меҳнат миграциясини тартибга солувчи универсал ва махсус хусусиятга эга Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ), Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ), Халқаро миграция ташкилоти (МХТ), Европа Кенгаши ва Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ) мамлакатларининг меҳнат миграциясини тартибга солиш ва меҳнат мигрантларининг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашнинг халқаро стандартлари таҳлил қилинган. Мақолада меҳнат миграциясини тартибга солувчи халқаро ҳужжатлар меҳнат мигрантларининг ҳуқуқларини ҳурмат қилиш ва ҳимоя қилиш бўйича барча талабларни зарур даражада бажарилишини таъминлайдиган муҳим ҳуқуқий механизмдир, деган хулосага келинган.

Таянч сўзлар: миграция, меҳнат миграцияси, халқаро миграция, халқаро стандартлар, ҳуқуқий ҳимоя, миграция сиёсати.

ОТАЖОНОВ Abrorjon

Professor at Tashkent State Law University,
Doctor of Law
E-mail: abror_otajonov@mail.ru

ANALYSIS OF INTERNATIONAL STANDARDS GOVERNING LABOR MIGRATION

ANNOTATION

The article examines the regulation of labor migration by the UN, the International Labor Organization (ILO), the International Organization for Migration (IOM), the Council of Europe and the countries of the Commonwealth of Independent States (CIS), which has universal and special characteristics, and also analyzes international standards for ensuring labor rights and freedoms migrants. It is concluded that international documents regulating labor migration represent an important legal mechanism that can ensure that all requirements regarding respect and protection of the rights of labor migrants are met at the proper level.

Keywords: migration, labor migration, international migration, international standards, legal protection, migration policy.

ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович
Профессор Ташкентского государственного юридического университета,
доктор юридических наук
E-mail: abror_otajonov@mail.ru

АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ, РЕГУЛИРУЮЩИХ ТРУДОВУЮ МИГРАЦИЮ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются регулирование трудовой миграции ООН, Международной организации труда (МОТ), Международной организации по миграции (МОМ), Совета Европы и стран Содружества Независимых Государств (СНГ), обладающая универсальными и особыми характеристиками, а также анализируются международные стандарты обеспечения прав и свобод трудовых мигрантов. Вывод заключается в том, что международные документы, регулирующие трудовую миграцию, представляют собой важный правовой механизм, который способен обеспечить на должном уровне выполнение всех требований относительно уважения и защиты прав трудовых мигрантов.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, международная миграция, международные стандарты, правовая защита, миграционная политика.

Миграция бугунги кунда ўсиб бораётган миқёс ва мураккабликнинг глобал ҳодисасига айланди. Ҳозирги кунда дунёнинг кўплаб мамлакатлари меҳнат мигрантларининг транзит ўтиши ёки борадиган жойларига айланди. Меҳнат миграцияси динамикаси мигрантлар келиб чиқиши, транзити ёки борадиган мамлакатларидаги ижтимоий-иқтисодий вазиятга катта таъсир кўрсатади. Зеро, бугунги замонавий дунёда ҳар қандай давлат фаровон турмуш тарзини барпо этиш йўлида меҳнат бозорини ривожлантириш, ички ва халқаро меҳнат бозорини юқори малакали меҳнат ресурслари билан тўлдириш ва иқтисодий фаол аҳолининг бандлигини ташкилий ва ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш билан боғлиқ бўлган кўплаб муаммоларга дуч келмоқда.

Шу билан бирга, ҳозирги кунда яхши ҳақ тўланадиган муносиб ишга жойлашиш ва яшаш шароитини яхшилаш мақсадида хорижий давлатларга кўчиб ўтадиган аҳоли сонининг табори ортиб бораётганлиги давлатларнинг меҳнат мигрантларини миллий ва халқаро даражада ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилишнинг самарали тизимини яратиш лозимлигини талаб этади. Хусусан, меҳнат миграцияси жараёнларига оид глобал ҳисоб-китобларига кўра, 2023 йилда дунёдаги тахминан 281 миллион халқаро мигрантларнинг 150 миллионини меҳнат мигрантлари ташкил этмоқда. Ушбу меҳнат мигрантлари жаҳон ишчи кучининг 4,4 фоизини ташкил қилади, бу эса халқаро мигрантларнинг дунё аҳолисидаги улушидан 3,6 фоиз кўп ҳисобланади [13]. Бинобарин, меҳнат мигрантлари борадиган ва келиб чиққан мамлакатларнинг ривожланишига ҳисса қўшсада, биров миграция жараёнини бошқариш, уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, миграция жараёнларини ривожлантириш ва халқаро ҳамкорлик соҳаларида мураккаб муаммоларни келтириб чиқаради.

Ҳолбуки, қабул қилувчи мамлакатларда мигрантларнинг ўз ҳуқуқларини тўсиқларсиз амалга ошириш имкониятлари ва уларнинг ҳуқуқий кафолатлари, авваломбор мигрантларнинг халқаро даражада тан олинган ҳуқуқий мақомига боғлиқ бўлади. Шунинг учун қуйида меҳнат мигрантларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлашга қаратилган халқаро стандартларни таҳлил қиламиз.

Халқаро миқёсда меҳнат мигрантлари ҳуқуқларининг ҳимоя қилиниши ва таъминланиши асосан Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ), Халқаро меҳнат

ташкilotи (ХМТ), Халқаро миграция ташкilotи (МХТ) ва давлатлар ўртасидаги икки ва кўп томонлама халқаро шартномалар асосида тартибга солинади. Наинки ушбу тадқиқотда, меҳнат мигрантлари ҳуқуқлари ва уларнинг қонуний манфаатлари ҳимоясига қаратилган универсал ва махсус умумхусусиятга эга бўлган халқаро ҳужжатларни таҳлил қилишимиз сабабли, биз уларни БМТ томонидан қабул қилинган универсал хусусиятга эга бўлган ва Халқаро меҳнат ташкilotи ҳамда Халқаро миграция ташкilotи томонидан қабул қилинган махсус халқаро ҳужжатларга ажратиб таҳлил қилдик.

Меҳнат мигрантларини ҳимоя қилиш Халқаро меҳнат ташкilotи ташкил этилгандан сўнг дарҳол унинг устувор йўналишларидан бирига айланди. 1919 йилги Низом “чет элда ишлайдиган ишчиларнинг манфаатларини ҳимоя қилишга” чақиради. Бинобарин, бу борада БМТ томонидан миграция масалаларига оид муносабатларни ҳуқуқий тартибга солувчи универсал хусусиятга эга бўлган халқаро ҳужжатларнинг асосийси 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси” ҳисобланади. Хусусан, унинг 1-моддасида барча инсонларнинг жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар, бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиши, шунингдек, инсон мансуб бўлган давлатнинг сиёсий, ҳуқуқий ёки халқаро мавқеи, мустақил ёки мустақил бўлмаганлигидан қатъий назар, фарқланиши мумкин эмаслигига оид норма белгиланган [8].

Шунингдек, Декларацияда инсоннинг барча ҳуқуқлари қаторида унинг ҳар бир давлат доирасида ҳаракатланиши ва ўзига яшаш жой танлаш, уни тарк этиш ва қайтиб келиб яшаш ҳуқуқига эгаллиги, ҳар бир инсонга бошқа давлатда таъқиб қилишдан бошпана қидириш ва олиш ҳуқуқи берилиши ҳамда ҳар бир инсоннинг қайси жойда бўлмасин ҳуқуқ лаёқатлиги тан олинishi (6-модда) мустаҳкамланган. Бу эса, ўз навбатида, мигрантларнинг камситилиши, уларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро даражада ҳимоя қилинишидан далолат беради.

Мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилинишини таъминлашга қаратилган навбатдаги ҳужжат БМТ томонидан 1965 йил 21 декабрда қабул қилинган ва 1969 йилнинг 4 январидан кучга кирган “Ирқий камситишнинг ҳар қандай шаклига барҳам бериш тўғрисидаги халқаро конвенция” ҳисобланади. Мазкур ҳужжатда ҳам аъзо давлатлар учун тан олиши мажбур бўлган қатор қоидалар мустаҳкамлаб қўйилган. Жумладан, унинг 1-моддаси 4-бандида мигрантлар учун муҳим ҳисобланадиган қуйидаги қоида белгилаб қўйилган, яъни, ҳимояга муҳтож айрим ирқий ёки этник гуруҳлар ёхуд алоҳида шахсларнинг инсон ҳуқуқлари ва эркинликларидан бир хил фойдаланиш ва амалга оширишга қаратилган ривожланишини таъминлаш учун алоҳида чора-тадбирларнинг қабул қилиниши ирқий камситиш ҳисобланмайди [2].

Мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилаган яна бир универсал хусусиятга эга бўлган халқаро ҳужжат бу – БМТнинг 1966 йил 16 декабрда қабул қилинган ва 1976 йил 23 мартдан эътиборан кучга кирган “Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакти” ҳисобланади. Мазкур ҳужжат инсон ҳуқуқлари соҳасида фундаментал ҳисобланган фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқларни ўз ичида қамраб олган бўлиб, унинг 12-моддасига мувофиқ, бирор-бир давлат ҳудудида қонуний равишда турган ҳар бир киши ушбу ҳудуд доирасида эркин кўчиб юриш ва яшаш жойини эркин танлаш ҳамда ҳар бир киши ҳар қандай мамлакатни, жумладан ўз мамлакатини тарк этиши, шунингдек ҳеч ким ўз мамлакатига кириш ҳуқуқидан ўзбошимчалик билан маҳрум этилиши мумкин эмаслиги [11], мустаҳкамланган.

Универсал характердаги халқаро стандартлардан яна бири – БМТ томонидан 1966 йил 19 декабрда қабул қилинган “Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида”ги халқаро пакт ҳисобланади. Унинг 6-моддасига биноан, ушбу Пактда иштирок этувчи давлатлар ҳар бир инсоннинг ишлаб маблағ топиш имкониятини қамраб оладиган меҳнат қилиш ҳуқуқини тан олади. Меҳнат турини ҳар бир инсон эркин ҳолда танлайди ёки рози бўлади. Шу Пакт иштирокчиси бўлган давлатлар эса, ҳар қандай шахснинг мазкур ҳуқуқдан фойдаланиши учун зарур чоралар кўради [1].

Навбатдаги халқаро ҳужжат БМТ Бош Ассамблеянинг 45/158 резолюцияси билан 1990 йил 18 декабрда қабул қилинган ва 2003 йил 1 июлда кучга кирган “Барча меҳнат мигрантлари ва уларнинг оила аъзолари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги халқаро конвенцияси [12] бўлиб, у ҳақ тўланадиган бандлик билан таъминлаш, ноқонуний меҳнат миграциясига барҳам бериш мақсадида давлатлар бўйлаб миграцияда иштирок этувчи шахсларнинг ҳуқуқларини амалга ошириш ва ҳимоя қилишга қаратилган.

Мазкур Конвенциянинг асосий мақсади мигрантлар учун инсон ҳуқуқларига риоя этишни яхшилашдан иборат. Конвенция янги ҳуқуқларни яратмайди, бироқ мигрантлар ва маҳаллий фуқаролар ўртасидаги тенгликни кафолатлашга қаратилган. Ушбу ҳужжатда “меҳнат мигранти” тушунчасига таъриф берилган. Унга кўра, меҳнат мигранти – давлат фуқароси бўлмаган ва ушбу давлатда ҳақ тўланадиган фаолият билан шуғулланувчи шахс. Шунингдек, “чегара ишлари”, “мавсумий ишчилар”, “ёлланма ишчи” каби тушунчаларга ҳам таъриф берилган (2-модда).

Ушбу конвенцияга мувофиқ, меҳнат муносабатлари соҳасида меҳнат мигрантларининг ҳуқуқлари камситилиши тақиқланади; мигрантларни қабул қилувчи давлатларда мигрантларга улар фуқроларидан кам бўлмаган ҳуқуқлардан фойланиш имконияти яратилади; меҳнат мигрантларини қабул қилувчи давлатларда, мигрантлар томонидан касаба уюшмаларини тузиш ҳуқуқи кафолатланади; меҳнат мигрантларини иш билан таъминлашда чекловлар белгиланган мамлакатларда эса, ушбу чекловлар қабул қилувчи мамлакатда беш йилдан кам бўлмаган муддатда яшаган мигрантларга нисбатан татбиқ этилмайди; меҳнат мигрантларини қабул қилувчи мамлакатларда, мигрантларга ушбу мамлакат ҳудудида қолиш ёки у ерда ишга жойлашиш ҳуқуқидан маҳрум этилмаслиги ёки мазкур давлатлардан меҳнат шартномаси бўйича мажбуриятларни бажармаганлиги учун чиқариб юбориш тақиқланади; мамлакатда бўлиш муддати тугагандан сўнг, мигрант ва унинг оила аъзоларини барча даромадлари ва жамғармаларини ўз ватанларига ўтказиш ва шахсий мулкни олиб чиқиб кетиш ҳуқуқи кафолатланади; мигрант ва унинг оила аъзолари исталган вақтда ўз мамлакатига кетиш ҳуқуқига эга бўлади.

Шунингдек, ушбу Конвенция меҳнат мигрантларининг имкон қадар тўла равишда барча асосий фуқаролик, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқларини ўзида мужассам этган. Ҳужжатда меҳнат мигрантлари нафақат иқтисодий, балки ижтимоий субъект сифатида ҳам қаралган [3, Б. 68]. Мазкур Конвенциянинг ўзига хослиги шундаки, унда ноқонуний ва қонуний меҳнат мигрантлари фарқланган, лекин уларнинг ҳаммасига камида асосий ҳуқуқлар ҳимояси кафолатланган. Конвенцияда имконият ва мурожаат тенглиги принципига таянган ҳолда меҳнат мигрантларининг ҳуқуқий мақомидан қатъий назар, мурожаат қилишнинг асосий стандартларини белгилаб қўйилган.

Бундан ташқари, мазкур Конвенция белгиланган тартибда расмийлаштирилган ҳужжат ёки мақомга эга меҳнат мигрантлари ва уларнинг оила аъзолари учун кўшимча ҳуқуқларни ҳам тақдим этади ва унда меҳнат мигранти ва унинг оила аъзоларининг ҳимоясини назорат қилиш мақсадида кузатувчи механизмларни яратиш назарда тутилган. Шу асосда унга асосан БМТ шафелигида Барча меҳнат мигрантлари ва улар оила аъзоларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича Қўмита таъсис этилган.

Юқоридагилар билан бирга, БМТ томонидан 2000 йил 15 ноябрда қабул қилинган Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенцияси ва уни тўлдирувчи Қуруқлик, денгиз ва ҳаво йўллари орқали мигрантларни ноқонуний олиб ўтишга қарши ҳамда Одам савдосининг, айниқса аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш ва унга чек қўйиш ва унинг учун жазолаш ҳақидаги баённомалари бугунги кунда мигрантларни ноқонуний олиб киришнинг айрим жиҳатларини қамрам олувчи БМТ даражасидаги энг асосий ҳужжатлардан ҳисобланади. Жумладан, Қуруқлик, денгиз ва ҳаво йўллари орқали мигрантларни ноқонуний олиб ўтишга қарши баённомада ноқонуний миграция билан боғлиқ тушунчаларга изоҳ берилган. Масалан, “мигрантларни ноқонуний олиб ўтиш”, “чегара ҳудудига ноқонуний кириш”, “қалбакилаштирилган ҳужжатлар” тушунчаларига изоҳлар берилган.

Меҳнат мигрантлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва улар хавфсизлигини таъминлашга

қаратилган стандартларни назарда тутувчи қатор халқаро ҳужжатлар Халқаро меҳнат ташкилоти томонидан қабул қилинган. Чунончи, меҳнат мигрантлари мақомини халқаро ҳуқуқий тартибга солиш ва таъминлашда Халқаро меҳнат ташкилоти муҳим рол ўйнайди.

Халқаро меҳнат ташкилоти 1919 йили Версаль шартномаси доирасида Миллатлар лигаси (иттифоқи) ҳузурида меҳнат қонунлари ва меҳнат шароитларини яхшилаш масалалари бўйича конвенция ва тавсияларни ишлаб чиқиш учун халқаро комиссия сифатида тузилган. 1944 йилда Филадельфиядаги халқаро меҳнат конференцияси ХМТнинг урушдан кейинги даврдаги вазифаларини белгилаб берган. Ушбу конференцияда ташкилот вазифаларини белгилаб берган Филадельфия декларациясини қабул қилинган. ХМТ 1946 йилда БМТ тизимига кирган биринчи ихтисослаштирилган муассаса ҳисобланади. Агар ташкилот тузилганда унга 42 давлат аъзо бўлганга бўлса, ҳозирги кунда 182 та давлат аъзо сифатида иштирок этмоқда.

Халқаро меҳнат ташкилоти, унга аъзо бўлган давлатлар билан биргаликда халқаро меҳнат стандартларини конвенциялар ва тавсиялар шаклида ишлаб чиқади, уларнинг тан олиниши ва амалда бажарилишига интилади. ХМТ ўз фаолиятининг дастлабки кунлариданоқ меҳнат мигрантларининг ҳуқуқларини аниқлаш ва ҳимоя қилишни, шунингдек уларнинг аҳволини яхшилаш масалаларига алоҳида аҳамият берган. Шу сабабли ҳам ХМТ Бош конференциясининг 1919 йилдаги 1-сессиясидаёқ, ташкилот томонидан “Чет эллик ишчилар билан муносабатлар соҳасида ўзаро ҳамкорлик тўғрисида”ги 2-сонли тавсиясини қабул қилган.

Бугунги кунда ХМТ, ишчи кучини экспорт қилувчи ва қабул қилувчи мамлакатларнинг ривожланишига ҳисса қўшишни ҳамда мигрантлар ва улар оила аъзоларининг фаровонлигини таъминлаш мақсадида меҳнат миграцияси соҳасини бошқаришни такомиллаштиришга қаратилган бир қатор ҳужжатлар қабул қилган. Хусусан, ташкилот ўз фаолияти давомида меҳнат миграцияси жараёнлари ва меҳнат мигрантлари ҳуқуқларининг ҳимояси масалаларига алоҳида эътибор қаратганлигини таъкидлаб ўтиш жоиз. Бу борада ташкилот томонидан 1949 йил 1 июлда “Меҳнат миграцияси тўғрисида”ги (қайта кўриб чиқилган) 97-Конвенция (Женева, ХМТ Бош конференциясининг 32-сессиясида қабул қилинган 1952 йил 22 январдан кучга кирган) ва 1975 йил 24 июнда “Миграция соҳасидаги суиистеъмолликлар ва меҳнат мигрантларига имкониятлар тенглигини таъминлаш тўғрисида”ги 143-Конвенция ҳамда 1949 ва 1975 йилларда “Меҳнат мигрантлари тўғрисида”ги 86- ва 151-сонли тавсиялар қабул қилинган.

Чунончи, Халқаро меҳнат ташкилотининг “Меҳнат мигрантлари тўғрисида”ги 97-сонли Конвенцияси халқаро меҳнат миграцияси жараёнларида иштирок этувчи мамлакатларнинг мажбуриятларини тартибга солади, ишга қабул қилишда мигрантлар ва маҳаллий аҳоли ўртасидаги тенгсизликнинг олдини олишга чақиради ҳамда унда меҳнат мигрантларига ижтимоий кафолатлар берилишини таъминлашга қаратилган ва ишчи кучидан икки томонлама фойдаланиш ва индивидуал меҳнат шартномаларини тузиш масалалари юзасидан тавсиялар берилади [9, Б.21].

“Миграция соҳасидаги суиистеъмолликлар ва меҳнат мигрантларига имкониятлар тенглигини таъминлаш тўғрисида”ги 143-Конвенцияда эса уни ратификация қилган мамлакатларда энг аввало меҳнат мигрантларининг ҳақ-ҳуқуқлари ҳимоя қилиниши, ўз ҳудудида ноқонуний равишда яшаётган ва ишлаётган ёки мазкур ҳудудни кесиб ўтаётган ноқонуний мигрантларни доимий равишда аниқлашга интилиши, хуфёна равишда ноқонуний меҳнат миграциясини амалга оширувчи ҳамда ноқонуний меҳнат миграциясини ташкиллаштирувчи иш берувчиларга қарши нафақат ўз мамлақати доирасидаги қонунчилик асосида балки ташкилотнинг бошқа аъзолари билан ҳам ҳамкорликда чора-тадбирлар ишлаб чиқиши лозимлиги, ноқонуний меҳнат миграцияси ташкилотчилари ва иштирокчиларни маъмурий, фуқаровий, жиноий жавобгарликка тортиш ва қамоқ жазосини бериш каби масалалар миллий қонунчилик доирасида кўзда тутилиши лозимлигига ҳам алоҳида эътибор берилган. Шунингдек, қонуний равишда

ишлаб юрган меҳнат мигрантининг оддий бир сабаб билан ишини йўқотиши туфайли унга ноқонуний мигрант ёки қонунга хилоф равишда мамлакатда яшаётган мигрант сифатида қаралмаслиги лозимлиги ҳам таъкидланган [7, Б.2-3].

Шунингдек, ХМТнинг 143-Конвенцияси давлатларнинг миллий қонунчиликларида меҳнат мигрантлари ва уларнинг оила аъзолари сифатида ушбу давлат ҳудудида қонуний асосларда яшаётган шахсларга меҳнат ва бандлик, ижтимоий таъминот муносабатларида тенг имконият яратиш, касаба уюшмаси ва маданий ҳуқуқлар, шахсий ва жамоа эркинлигини таъминлашга қаратилган миллий сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишни қўллаб-қувватлайди.

Қонуний асосда фаолият юритаётган меҳнат мигрантларига имкониятлар тенглиги принципини таъминлаш билан бир қаторда, қабул қилувчи давлат миллий қонунчилигига риоя қилишни акс эттирувчи мажбуриятлар принципини ҳам белгилаб беради. Ушбу халқаро ҳужжатларни қабул қилишдан асосий мақсад яширин миграция ҳаракатлари ва мигрантларни ноқонуний ишлатишни чеклашдан иборат. Шу боис, иштирокчи-давлатларнинг миллий қонунчилигида мигрантларни ноқонуний ёки яширин ҳаракатланишларининг ташкилотчиларига нисбатан қатъий чоралар ишлаб чиқиш белгиланган.

Бундан ташқари, ХМТнинг тегишли ҳужжатларига мувофиқ, хусусан, “Миграция соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар ва меҳнат мигрантлари учун тенг шароит ва муомалаларни таъминлаш тўғрисида”ги 143-Конвенция, “Меҳнат мигрантлари тўғрисида”ги 86-сонли ва 151-сонли тавсиялар, “Зўрлаб ишлатиш ёки мажбурий меҳнат тўғрисида”ги 29-Конвенция (Женева, 1930 йил 28 июнь) [10], “Мажбурий меҳнатни тугатиш тўғрисида”ги 105-Конвенция (Женева, 1957 йил 25 июнь, ХМТ Бош конференциясининг 40-сессиясида қабул қилинган)ларида қуйидаги қоидалар белгиланган:

1) қабул қилувчи давлатлар меҳнат мигрантларига айрим турдаги ишларга жалб қилишни, агар мазкур муносабат ёки соҳаларда иммигрантларни ишлатиш давлат манфаатларига путур етказса ёки буни талаб қилса, чеклаш ҳуқуқига эга бўлади;

2) меҳнат мигрантларига, агар у икки йилдан кўп бўлмаган, муайян муддат давомида ёки меҳнат мигрантларининг ёллашни чеклаган давлатлар ҳудудида беш йил муддат давомида қабул қилувчи давлат ҳудудида қонуний асосларга кўра яшаш шarti билан уларга эркин иш танлаш ҳуқуқи берилади;

3) мигрантларни қабул қилувчи мамлакат ҳудудида қонуний равишда яшовчи меҳнат мигрантларининг ишини йўқотиши, уларга мамлакатда яшаш рухсатномасини ёки ишлаш ҳуқуқидан маҳрум бўлишига олиб келмайди.

Шу билан бирга, мигрантларнинг қабул қилувчи давлат фуқаролари билан тенг ҳуқуқлигини таъминловчи халқаро ҳужжатлардан яна бири Халқаро меҳнат ташкилоти томонидан 1962 йил 28 июнда Женевада қабул қилинган Давлат фуқароси ҳамда чет эл фуқароси ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ижтимоий таъминоти тенглиги тўғрисидаги 118-Конвенцияси ҳисобланади. Ушбу ҳужжат иштирокчи давлатларга ўз ҳудудида чет эл фуқаролари, фуқаролиги бўлмаган шахслар билан бир қаторда “қочоқ”ларга ҳам тегишли ҳуқуқларни тақдим этади. Масалан, тиббий ёрдам, касаллик нафақаси, ҳомиладорлик ва туғиш нафақаси, ногиронлик нафақаси, қариялик нафақаси, боқувчисини йўқотганлик нафақаси, меҳнатда майиб бўлиб қолган ёки касб касаллигини орттириш ҳолати нафақаси, ишсизлик нафақаси, оилавий нафақа шулар жумласидандир.

Бундан ташқари, Бандлик хизматларини ташкил этиш тўғрисида Конвенция ва Тавсиялар (1948 й.), Ёлланма меҳнат бўйича пуллик бюролар тўғрисидаги Конвенция (1949 й.), Меҳнат мигрантлари тўғрисидаги Конвенция ва Тавсиялар (1949 й.), Кам ривожланган давлатларда меҳнат мигрантларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Тавсиялар (1955 й.), Бандлик соҳасида сиёсат ҳақида Конвенция ва Тавсиялар (1964 й.) меҳнат мигрантларининг ижтимоий ҳолатини яхшилаш, шу жумладан иш ҳажми, шароити билан таништириш, уларга миграция ҳақида, йўлда ва борган жойида мигрантлар томонидан фойдаланиш мумкин бўлган минимал шартлар тўғрисида аниқ маълумотлар беришга оид қоидаларни ўзида қамраб олган.

Яна шуни таъкидлаш жоизки, халқаро миграцияда мигрантлар кўп ҳолларда маҳаллий ҳуқуқлардан маҳрум бўлади. Иш шароити, хавфсизлик масалалари ҳам таъминланмайди. Бунда аввало, аёллар ва болалар кўпроқ жабр кўришади. Бундай номутаносиблик мигрантлар томонидан норозиликни келтириб чиқаради ва улар томонидан жиноятлар содир этилишига олиб келиши мумкин. Сўнгги йилларда халқаро миграция жараёнларини тартибга солиш тамойиллари ва бу масалага ёндашув тубдан қайта кўриб чиқилди. Бутун дунёдаги миграция оқимларини тартибга солиш мақсадида халқаро даражада миграция хизматларини кўрсатиш зарурати юзага келганлиги муносабати билан 1951 йилда Халқаро Миграция Ташкилотига асос солинган.

Халқаро миграция ташкилоти 1951 йилда дастлаб Европада, кейинчалик Иккинчи жаҳон уруши оқибатида содир бўлган мигрантларнинг йирик оқимини тартибга солиш учун ташкил этилган ҳукуматлараро ташкилот мақомида фаолият юритди. Шу сабабдан дастлаб у Миграция бўйича Европа ҳукуматлараро ташкилот деб номланган, кейинчалик, яъни 1989 йил 14 ноябрдан Халқаро миграция ташкилотига айлантирилди. 2016 йилда БМТ ва ХМТ ўртасида ўзаро муносабатлар тўғрисида битим (А/70/976) тузилганидан сўнг ушбу ташкилот БМТнинг махсус муассасаси ҳисоблана бошланди. Ҳозирда 173 та давлат ушбу ташкилотга аъзо.

Халқаро миграция ташкилоти ўз фаолиятини Халқаро миграция ташкилоти Конституциясига мувофиқ олиб боради. Халқаро миграция ташкилотининг Конституцияси 1953 йил 19 октябрда Брюсселда имзоланган бўлиб, унинг асосий мақсади мавжуд имкониятлари етишмаётган ёки халқаро ташкилотнинг ёрдамига муҳтож бўлган мигрантларни уюшган ҳолда кўчиб ўтиши бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш ҳамда мигрантларнинг келиб чиқиши, миллати, ирқи, диний эътиқодидан қатъий назар, давлатлар уларга бўлган муносабатида тенгликни таъминлашдан иборат [4]. 2018 йил 19 декабрда Ўзбекистон парламенти “Халқаро миграция ташкилоти конституциясини (Брюссель, 1953 йил 19 октябрь) ратификация қилиш тўғрисида”ги Қонунни қабул қилди.

Ташкилот олдида қўйган мақсадларни амалга оширишда чет элда иш билан таъминланишда ёрдам кўрсатади; одам савдосига қарши курашади; мигрантларнинг соғлиғини сақлаш, кўчиб келган шахсларни тиббий кўриқдан ўтказиш, вакцинация ишларини олиб бориш ва шу каби соғлиқни сақлаш соҳасида хавфсизликни таъминлаш ишларини олиб боради; мигрантларнинг давлатлараро кўчиб юриш жараёнида ҳар томонлама ёрдам кўрсатади; турли давлатларда яшовчи оила аъзоларини бирлаштиришга ёрдам кўрсатади; мажбурий муҳожир, қочоқларга ёрдам кўрсатади; – миграция ва бошқа масалаларда изланишлар ва таҳлилий ишларни олиб боради.

Ҳозирда ХМТ миграцияни бошқаришнинг асосий тўртта йўналишида иш олиб бормоқда: миграция ва ривожланиш, миграцияга ёрдам, миграцияни тартибга солиш ва мажбурий миграция. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, бугунги кунга келиб ХМТ миграция соҳасида кенг қамровли ваколатларга эга халқаро ташкилот ҳисобланади. Ҳар қандай давлат мазкур халқаро ташкилотнинг аъзоси бўлиши учун унинг Конституциясини қабул қилиши лозим.

Айтиш ўринлики, миграцияни ҳуқуқий тартибга солишнинг замонавий босқичи уни барқарор ривожланиш мақсадларидаги ўрнини белгилаш ва родини оширишга қаратилган бўлса-да, мигрантларнинг тенг ҳуқуқлигини таъминлаш асосий мақсад бўлиб қолаверади. Шу ўринда Қочоқ ва мигрантлари тўғрисидаги Нью-Йорк декларацияси глобал даражада инсон ҳаётини асраш, унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда дунёда етакчи давлатларнинг масъулияти ва мажбуриятини тенг тақсимлашга қаратилган уларнинг сиёсий иродасидир.

Мазкур Декларацияда давлатларга қочоқ ва мигрантларни, уларнинг ҳуқуқий ҳолатидан қатъий назар, ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилиш; барча қочоқ-болалар ва мигрант-болалар белгиланган давлатга етиб келганидан сўнг бир неча ой давомида таълим олишини таъминлаш; жинсий ва гендер тазйиқни олдини олиш ҳамда баргараф этиш; қутқарув ишларини олиб боровчи ҳамда кўп сонли қочоқ ва мигрантларни қабул

қилиб олувчи давлатларга ёрдам кўрсатиш; миграция мақомини белгилаш мақсадида болаларни қамоққа олиш амалиётини бекор қилиш бўйича ишларни олиб бориш; қочоқ ва мигрантларга нисбатан ксенофобияга қарши курашиш ҳамда ушбу ҳодисага қарши глобал тарзда курашиш; катта ҳажмда ва давомийлик тусга эга қочоқ ва мигрантлар билан боғлиқ ҳолатларда уларга нисбатан янги механизм асосида комплекс чора-тадбирларни жорий этиш. Бу янги механизм ўз ичига аъзо-мамлакатларнинг мажбуриятларини белгилашга қаратилган; қочоқларга қабул қилувчи давлатларда қулай шароит яратиш, хусусан янги уй-жой, ишчи кучлар ёки таълим дастурларининг мобиллигини таъминловчи дастурлар ишлаб чиқиш каби асосий мажбуриятлар юклатилган.

Халқаро миграциянинг барча жиҳатларини ўз ичига олган ҳамда ҳар томонлама кенг қамровли халқаро ҳужжат – Миграция тўғрисидаги глобал битим ҳисобланади. БМТ шафелигида имзоланган бу халқаро ҳужжат 2016 йил сентябрда қабул қилинган Қочоқлар ва мигрантлар тўғрисидаги Нью-Йорк декларациясида хавфсиз ва тартибга солинган миграция тўғрисида глобал битимни ишлаб чиқиш вазифаси қуйилган. 2018 йилда қабул қилинган мазкур глобал битим миграция жараёнини тартибга солиш имкониятини яратди, замонавий миграция муаммоларини ҳал қилиш ҳамда барқарор ривожланишга мигрантларнинг улушини мустаҳкамлаш имкониятини яратди.

Инсон ҳуқуқларини, шу жумладан мигрантларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида юқорида қайд этилган халқаро ҳужжатларга қўшимча сифатида қатор халқаро минтақавий ҳужжатлар давлатлараро муносабатларда мигрантларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида алоҳида ўринни эгаллайди. Хусусан, Инсон ҳуқуқлари бўйича Америка конвенцияси (1969 й.), Инсон ва халқлар ҳуқуқлари тўғрисида Африка хартияси (1981 й.), Инсон ҳуқуқлари бўйича Араб давлатлари лигаси хартияси (2004 й.), Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳимоя қилиш тўғрисида Европа конвенцияси (1950 й.)да инсон ва меҳнат ҳуқуқлари соҳасида халқаро стандартлар ўз аксини топган бўлиб, мигрантнинг фуқаролиги ёки иммиграция мақомидан қатъий назар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид қоидалар ифодаланган.

Бундан ташқари Европа Кенгаши доирасида меҳнат мигрантларининг меҳнат стандартлари инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳимоя қилиш бўйича Европа конвенциясида (4 йил 1950 ноябрда) ва Европа ижтимоий Хартиясида (18 йил 1961 октябрда, 1996 йилда қайта кўриб чиқилган) мустаҳкамланган [5].

Меҳнат мигрантлари ва улар оила аъзоларининг ҳимоя ва ёрдам олиш ҳуқуқининг асосий қоидалари Европа ижтимоий Хартиясининг 19-моддаси билан тартибга солинган (1996 йилда қайта кўриб чиқилган). Низомни имзолаган давлатлар, ушбу халқаро ҳужжатнинг 1-қисмига биноан, ушбу қоидада мавжуд бўлган ҳуқуқ ва принципларни самарали амалга ошириш учун шарт-шароитларни яратиш мажбуриятини олишади. Ушбу ҳуқуқлардан бири меҳнат мигрантлари ва улар оила аъзоларининг ҳимоя ва ёрдам олиш ҳуқуқидир.

Шундай қилиб, Европа ижтимоий Хартиясининг 19-моддасига биноан, томонлар меҳнат мигрантларига ўз ҳудудларида ишсизликни суғурталаш фонди бадаллари, ишлайдиган шахсларга нисбатан тўланадиган иш ҳақи ва бошқа тўлов бадаллари режими бўйича ўз фуқароларига тақдим этилганидан кам бўлмаган қулай меҳнат шароитини яратиш мажбуриятини оладилар. Шунингдек, улар миллий қонунлар ва қоидалар доирасида эмиграция ва иммиграция билан боғлиқ ёлғон маълумотларни аниқлаш ва улар оқибатларини бартараф қилиш юзасидан барча чораларни қўллашни ўз зиммаларига оладилар.

МДҲга аъзо давлатлар томонидан ҳам миграция соҳасида қабул қилинган бир қатор минтақавий ҳужжатлармавжуд. Хусусан, МДҲни янада ривожлантириш концепциясида (2007 й.) МДҲ фаолиятининг устувор йўналишларидан бири сифатида МДҲга аъзо давлатлар миграция органларининг ўзаро ҳамкорлигини кучайтириш, ноқонуний миграцияга қарши курашишни фаоллаштириш, ўзаро келишилган миграция сиёсатини олиб бориш, меҳнат миграциясини тартибга солиш, миграция жараёнини қонуний тартибга солиш, реадмиссия тўғрисида битимлар тузиш, паспорт-виза ҳужжатлари

(шу жумладан биометрик маълумотлар ва электрон маълумот ташувчи қурилмалар) ни ҳимоялаш, интеграциялашган маълумотлар базасини яратиш каби масалалар белгиланган [6].

Айтиш керакки, халқаро меҳнат миграциясини ташкил этиш жараёнларида кўпинча мигрантларни қабул қилаётган мамлакатларда иш берувчилар ва туб аҳоли томонидан меҳнат мигрантларини камситиш ҳолатлари учраб туради ва бу ҳолат халқаро меҳнат миграциясининг ташвиш уйғотадиган муҳим жиҳатларидан бири ҳисобланади.

Меҳнат мигрантларининг иш тажрибаси ва кўникмаларидан қатъи назар уларга нисбатан камситилиш ҳолатлари, уларни хавfli ва ноқулай меҳнат шароитларида ишлашга жалб қилиш ҳамда уларни халқаро ҳужжатларда белгиланган қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини бузилиши билан боҳлиқдир. Ҳолбуки, чет элда ишлаш учун кетган фуқаролар ўз мамлакатлари томонидан қонуний ва ташкиллаштирилган тартибда ишлаш учун юборилган тақдирда уларнинг ҳуқуқлари тўлақонли ҳимоя қилинади. Шу жиҳатдан ҳам бундай шароитларда ноқонуний тартибда ишлаш учун кетган меҳнат мигрантлари ва қабул қилувчи мамлакат маҳаллий аҳолиси ўртасидаги тенг ҳуқуқий муносабатларни лозим даражада таъминлаш имкониятлари ҳар доим ҳам мавжуд бўлавермайди.

Шу ўринда қайд этиш муҳимки, ноқонуний меҳнат мигрантлари мазкур жараёнларда кўпроқ муаммоларга дуч келадилар, баъзи ҳолларда эса, уларнинг бузилган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш учун зарур бўлган ҳуқуқий асосларнинг йўқлиги сабабли уларни ҳал қилиш имконсиз бўлиб қолади. Шунинг учун ҳам қабул қилувчи давлатлар ҳудудида қонуний равишда ишлаётган меҳнат мигрантлари кўпроқ қулай шароитларда бўладилар. Чунки уларни, қулай меҳнат шароитлари билан таъминлаш билан боғлиқ муаммо ёки ходим ва иш берувчи ўртасида меҳнат низолари юзага келган тақдирда, ушбу тоифадаги ишчилар ўз мамлакатлари томонидан ҳам, иш билан таъминланган мамлакат томонидан ҳам керакли ҳимояга олиниши мумкин.

Муҳтасар айтганда, меҳнат ва меҳнат муносабатлари соҳасида халқаро ҳуқуқий стандартлар тизимини яратиш, унинг яхлитлиги, бирлиги ва функционал қобилятини таъминлаш БМТ, Халқаро меҳнат ташкилоти, давлатларнинг минтақавий бирлашмалари ва улар ўртасида икки ва кўп томонлама амалга оширилаётган ҳамкорлик ва қонун ижодкорлиги натижаси ҳисобланади. Шу жиҳатдан ҳам меҳнат миграциясини тартибга солувчи халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар меҳнат мигрантларининг ҳуқуқларини лозим даражада ҳурмат ва ҳимоя қилинишини таъминлашга қаратилган муҳим ҳуқуқий механизмларни ўзида намоён қилади.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (1966 йил 16 декабрь, Нью-Йорк) // URL:lex.uz/docs/2686000
2. Ирқий камситишнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги халқаро конвенция (1965 йил 21 декабрь, Нью-Йорк) // URL:lex.uz/docs/2656183
3. Исоқов Л.Х. Ўзбекистонда миграция соҳасидаги давлат бошқарувининг ташкилий-ҳуқуқий асослари. Юрид. ф-ри б. фал. докт (Phd) дис. ... – Т., 2020. – 182 б.
4. Constitution and Basic Texts of the Governing Bodies // URL:www.iom.int/constitution-and-basic-texts-governing-bodies; www.iom.int/constitution.
5. Конвенция о защите прав человека и основных свобод: международный документ от 4 ноября 1950 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004; Европейская социальная хартия (пересмотренная) (ETS № 163) (Страсбург, 3 мая 1996 г.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
6. Концепция дальнейшего развития Содружества Независимых Государств (5 октября 2007 года, г. Душанбе) // URL: www.cis.minsk.by/page/18763.
7. Қодирова З.А. Ишчи кучини экспорт қилувчи мамлакатларда меҳнат миграциясининг халқаро миқёсда тартибга солиниши // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар”

илмий электрон журнали. – 2015. – № 3, май-июнь. – Б. 1–9.

8. Отажонов А. Ўзбекистонда меҳнат миграцияси соҳасида кадрларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишга доир айрим масалалар //Юрист ахборотномаси. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 116-121.

9. Трыканова С. А. Правовое регулирование миграционной политики Европейского союза. Учебное методические пособие. – Рязань, 2006. – 80 с.

10. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 30 августдаги "Зўрлаб ишлатиш ёки мажбурий меҳнат тўғрисидаги конвенцияни ратификация қилиш ҳақида" 492-І-сон-қарои // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси – 1997., – № 9. – 248-м.

11. Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (1966 йил 16 декабрь, Нью-Йорк) // URL:lex.uz/docs/2640479.

12. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant.shtml

13. <https://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/publications>